УДК: 159.9:316.362.34

DOI:10.31339/2617-9598-2018-1(1)-120-127

Ткалич М.Г.

доктор психологічних наук,

професор кафедри психології та соціальної роботи

Інститут підготовки кадрів Державної служби зайнятості України;

Богданова К.В.

студентка спеціальності «Психологія»,

Запорізький національний університет

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АБ'ЮЗУ В ЛЕСБІЙСЬКИХ СТОСУНКАХ

Анотація. *Стаття присвячена аб'юзу як соціально-психологічному феномену насильницьких дій різного характеру, які чинить аб'юзер (кривдник) щодо своєї жертви. В роботі проаналізовані сутність феномену, його наслідки для жертви, особливості поведінки аб'юзера, різні види аб'юзу: психологічний, сексуальний, фінансовий, фізичний, вербальний. Виокремлена специфіка аб'юзу в лесбійських стосунках. Представлено результати пілотажного дослідження, яке показало, що найбільш розповсюдженим видом насильства у лесбійських стосунках є психологічне, яке проявляється у ревнощах, звинуваченнях у стосунках з іншими, формуванні почуття провини, вербальному насильстві. Фінансовий, фізичний та сексуальний аб'юз спостерігаються лише в окремих випадках.*

Ключові слова: *аб'юз, лесбійські стосунки, психологічне насильство, фізичне насильство, фінансове насильство.*

Постановка проблеми. Аб'юз є маловивченою в психології проблемою, особливо у сфері гомосексуальних (лесбійських) стосунків. Але цей вид насильства потребує детального розгляду, оскільки, як психологічний феномен є небезпечним в основному тим, що згодом у людини, яка піддавалася такому насильству, розвивається тривожність, посттравматичний стресовий розлад і депресія. Також за жертвами насильства іноді спостерігається така захисна реакція психіки, як формування Стокгольмського синдрому, який полягає у виникненні прихильності і теплих почуттів до свого кривдника. Особливо небезпека аб'юзу криється у тому, що насильство за своєю природою – багатоліке. Легко зрозуміти, що партнер жорстокий, коли він б'є. Але фізичне насильство – це далеко не єдина ознака аб'юзу і в цьому полягає головна небезпека – жертва довгий час просто не може ідентифікувати те, що з нею відбувається, як «жорстоке поводження». Стаючи жертвою маніпуляцій, вона просто не розуміє, чому її партнерка зовсім раптом починає проявляти роздратування або невдоволення, і не здогадується, що ж вона робить не так.

Потрібно знати, що початок стосунків з аб'юзером – це, як правило, просто ідеальні стосунки. Такий період може тривати кілька місяців, а іноді навіть роки. Цього достатньо, щоб у жертви сформувалася стійка емоційна залежність від партнера або партнерки, і вона повністю довірилася. Вже згодом починають з'являтися конфліктні ситуації. Поступово у жертви деструктивних стосунків руйнується самооцінка і їй все важче і важче побачити, що корінь проблеми укладений не в ній. Новоутворений травматичний зв'язок між жертвою і аб'юзером дуже міцний, і чим довше тривають стосунки, тим важче його розірвати. До того

ж, одного разу почавшись, жорстоке поводження має тенденцію поступово набувати все більш серйозних форм. Саме тому так важливо знати індикатори, які можуть попередити про те, що людина має схильність до жорстокого поводження.

Небезпека також криється у специфічності аб'юзу в лесбійських парах: в закритості або невидимості подібних стосунків, в наслідок чого виникають міфи на суспільному рівні про відсутність насильства в гомосексуальних стосунках і надалі призводить до неможливості виходу з аб'юзивних стосунків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі проблеми аб'юзу як психологічного феномену розглядали в своїх роботах О. Гольцберг, І. Клецина, Р. Коннелл, Г. Макміллан, Д. Оліфф, Г. Сприг, Т. Ховард, О. Юркова.

Але зазвичай тема домашнього насильства над жінками, зокрема в лесбійських стосунках підіймається журналістами та правозахисниками: М. Дехтяр, Т. Касьян, Т. Кульбабкою, М. Левицькою, Д. Савчук, У. Хатко, О. Хомей, та ін. Отже, можна стверджувати, що наукових досліджень означеної проблеми майже немає. Це відкриває широке поле для емпіричного вивчення проблеми, теоретичного обґрунтування та узагальнення результатів і подальшої розробки заходів профілактики такого насильства та психологічної допомоги жертвам аб'юзу.

Мета статті – проаналізувати наявні теоретичні відомості, статистику з аб'юзу у лесбійських стосунках, представити результати пілотажного емпіричного дослідження проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів.

Аб'юз в психології визначається як насильство, насильницькі дії різного характеру, які чинить аб'юзер (кривдник) щодо своєї жертви. В результаті жертва аб'юзу стає тривожною, депресивною, переживає посттравматичний стресовий розлад. Під аб'юзером в психології розуміється людина, яка має завищену потребу у владі, має певні індивідуально-психологічні особливості, травматичний досвід, який призвів до формування такого типу особистості.

Загалом, як зазначає О. Гольцберг, психологічне насильство – це насильство, що полягає у впливі на психіку людини шляхом залякування, погроз, з тим щоб зламати волю потерпілого до опору, до відстоювання своїх прав і інтересів. Крім терміна «психологічне насильство» в науковій літературі, присвяченій цій проблемі, можна зустріти ще такі близькі за змістом поняття, як «психологічна агресія» і «емоційне насильство» [2].

Існує декілька видів аб'юзу: психологічний, фізичний, сексуальний, фінансовий та інші [5; 11]. Психологічне насильство виражається в погрозах, шантажі, ігноруванні, образах, приниженні і навіть навіюванню партнеру, що він ненормальний, божеволіс. Даний вид насильства може бути як прихованим, так і відкритим. При прихованому, аб'юзер поводить

ідеально, любляче на людях, а наодинці зі своєю жертвою починає проявляти гнів. При відкритому, аб'юзер не соромиться суспільства оточуючих.

Сексуальне насильство – примус без бажання, без врахування інтересів і смаків партнера. Аб'юзер сприймає кохану людину як річ, яка потрібна для його сексуального задоволення. Її бажання, задоволення, фізичні відчуття і стан не враховуються.

Економічне насильство: аб'юзер намагається взяти контроль над грошовими коштами своєї жертви. Фізичне насильство: тут мова йде про поширене явище, як насильство в сім'ї. Побиття, удари, ляпаси і інші фізичні побої входять сюди. Аб'юзер використовує силу, щоб підпорядкувати собі партнера.

О. Тюнєєва виділяє такі види емоційного насильства: газлайтінг__ (психологічна маніпуляція, спрямована на те, щоб змусити людину сумніватися в тому, що відбувається); вісхолдінг (співрозмовник робить вигляд, що не чує вас, розмова виходить деструктивною); неглект (латентна агресія, часто спрямована на знищення жертви прихованими та завуальованими способами); емоційний шантаж; критика зовнішності, особистості, характеру; контроль, неадекватна ревності [9]. Часто аб'юз проявляється в маніпулюванні, бойкотах, мовчанні, відмові в сексі або приготуванні їжі, побитті, насильстві, постійному звинуваченні, погрозах і шантажу.

У більшості випадків такого насильства можна простежити, як агресор спершу вдається до непрямой психологічної агресії, потім до прямої психологічної агресії, потім до контролю, ізоляції, залякування і до фізичної агресії – в цьому порядку. Різні види насильства (психологічне, фізичне) –призводять до характерних «психічних пошкоджень» у жертви. Можна говорити про три головних психологічних наслідка аб'юзу: депресії, пост-травматичні стресові розлади і Стокгольмський синдром.

Крім форми і інтенсивності аб'юзу, які залежать від особистості агресора, на психологічні наслідки, від яких страждає жінка, впливає її тип особистості і соціоекономічна ситуація її життя. Якщо жінка раніше піддалася віктимізації в батьківській родині або в попередніх стосунках, її здатність реагувати на аб'юз буде сильно знижена, вона буде більш вразливою, крім того, на неї буде впливати попереднє навчання підпорядкування і залежності, які ще більше ускладнять розрив відносин з аб'юзером. Якщо жінка має професію, може бути незалежною фінансово і жити самостійно, їй буде значно легше вийти зі стосунків, в яких вона зазнає насильства.

В особистості аб'юзера Т. Кульбабка виокремлює такі риси: схильність до ревності; низький рівень самоконтролю; висока підозрілість; недовіра; різкі зміни настрою; підвищена схильність до брехні; виправдання насильства; аб'юзер завжди знайде винних в оточенні або пояснить свою поведінку неправильними вчинками чи словами жертви [5].

Щоб гарантувати мовчання, аб'юзер повинен придушити в жертві звичні механізми захисту, замінивши їх на віктимну поведінку, вважає М. Левицька. Для цього, наприклад, можна розвивати в партнері недовіру до людей або посилювати власну значимість в очах партнера постійним знеціненням його власної думки, а також думки значущих для нього людей [6].

Аб'юз є не станом, а процесом. Виокремлюють такі його стадії: 1) стадія збільшення напруги: з'являються незначні інциденти, на кшталт крику або кидання речей. Жертва, яка розуміє, що має статись, може спробувати продовжити цей період, «тримаючись подалі від проблем», тобто відступаючи і поступаючись кожен раз, або намагаючись заспокоїти; 2) стадія застосування сили: акти насильства, які є частими або постійними. Жертва намагається приховати сліди наруги, може брехати заради цього, а може спробувати шукати допомоги в поліції, у друзів або в спеціальних службах по насильству в сім'ї; 3) стадія медового місяця: Стосунки повертаються до самого початку – до «медового місяця». Аб'юзер сповнений каяття і обіцяє, що «таке більше не повториться». Жертва отримує увагу, ласку і турботу від винного. Жертва часто думає, що акт насильства – це одноразова випадковість, і в підсумку вирішує пробачити свого партнера [11].

Аналізуючи специфіку аб'юзу саме в лесбійських стосунках, У. Хатко виокремлює наступні чинники домашнього насильства в таких парах: гетеросексизм і гомофобію, емоційну ізоляцію, брак зв'язків у співтоваристві і повторну віктимізацію жінок, які раніше страждали від аб'юзу [10].

Д. Савчук зазначає щодо насильства в лесбійських стосунках, що найбільш виразно виглядає насильство в одностатевих стосунках в офіційній статистиці Департаменту правосуддя США, де порівнюється частка людей, що зазнають насилля від інтимного партнера, серед лесбійок, одружених жінок, геїв та одружених чоловіків. Частка насильства у гомосексуальних стосунках чоловіків складає 15.4%, у гомосексуальних жінок – у 11.4% [7].

Нами було здійснене пілотажне *емпіричне дослідження психологічних особливостей аб'юзу в лесбійських стосунках* за допомогою опитувальника «Ваші стосунки насильницькі чи добровільні?» («BSR CACVT») [8].

Вибірка склала 28 респонденток віком від 22 до 38 років. Серед них 27 жінок за гендерною ідентичністю – цисгендерні та лесбійською орієнтацією та 1 трансгендерна жінка із бісексуальною орієнтацією (знаходиться у лесбійських стосунках). Тривалість стосунків респонденток з партнерками складає у середньому 2 роки.

Проаналізуємо результати нашого дослідження відповідно до блоків питань щодо різних видів насильства.

Аналіз результатів рівня *психологічного насильства* в лесбійських стосунках показав, що частіше за все цей тип проявляється у ревнощах, звинуваченні у стосунках з іншими – 42%, приховуванні інформації – 42%, звинуваченнях, формуванні почуття провини – 32%, спотворенні слів – 32%, брехні, відмові вислухати, ігноруванні – 26%, невиконанні обіцяного – 26%, глузування – 26%. Більш жорсткі прояви психологічного насильства зустрічаються не так часто: публічні образи (16%), партнерка вважає жертву своєю власністю – 16%, вимагає звітування за кожну хвилину відсутності – 16%, доводить до думок про самогубство – 16%.

Середній показник за всіма критеріями та проявами психологічного насильства складає 23.5% – отже, чверть респонденток перебуває у ситуаціях психологічного насильства з боку партнерки. Цей вид аб'юзу зустрічається частіше за інші. Отже, у лесбійських стосунках психологічна складова насильницьких дій переважає над іншими типами. На жаль, немає можливості порівняти ці дані з даними за типами аб'юзу у гетеросексуальних стосунках, які зібрані відповідним методом – що може бути подальшими завданнями нашого дослідження.

З блоку питань про *фінансове насильство* найчастіше зустрічається відсутність обговорення, як витратити гроші – 21%, також жертва змушена приховувати свої доходи – 11%, просити гроші, заробляти їх у ліжку – 5%, отримувати подачки – 5%. Інші категорії фінансового насильства не виявлені (у респонденток не забирають гроші, вони не змушені звітувати за кожну копійку, у них не забирають гроші, які вони заробили). Відповіді респондентів свідчать, що фінансовий аб'юз в окремих випадках спостерігається, але в основному майже відсутній.

Отримані результати за блоком *сексуального насильства* свідчать, що цей тип аб'юзу відсутній у нашій вибірці. Зустрічаються поодинокі випадки гвалтування партнеркою (5%) та злості на відмову від сексу (5%). Примушування до маструбації, групового сексу, сексу з іншими, використання порнографії без згоди, виконання сексуальних дій без згоди – не виявлено. Отже, у лесбійських стосунках сексуальність та сексуальна взаємодія не є формою насильства, що може бути обумовлено нормами сексуальної взаємодії серед жінок та між жінками, сексуальними сценаріями [8], які використовують партнерки, наповненістю сексуальної складової ідентичності.

Фізичне насильство також зустрічається в поодиноких випадках. Жертву б'ють ногам у 11% ситуацій. Інші прояви не перевищують 5%: штовхають, збивають з ніг, тягають за волосся, б'ють по голові, намагаються задушити, палять або рвуть ваші речі, партнеркою здійснюється насильство над рідними, друзями, тваринами. Інші прояви фізичного насильства не діагностовані. Отже, у нашій вибірці фізичне насильство не є формою аб'юзу партнерки. В той час як у гетеросексуальних стосунках такий вид аб'юзу зустрічається набагато частіше.

Припускаємо, що причиною є те, що обидві партнерки – жінки, які менш схильні до фізичного насильства, а більше до психологічного.

З блоку питань про інші види насильства частіше зустрічається обговорення сексуальної орієнтації жертви з іншими – 21%, скоєння вчинків, які принижують жертву – 21%, переконання у своєму каятті за допомогою подарунків – 21%. Лихословлять або кричать в обличчя – 16%, ламають, псують майно – 11%, перепиняють шлях, не дають вийти з кімнати – 11%. Такі вчинки орієнтовані на прив'язування жертви до аб'юзера та психологічне та фізичне її приниження. В цих інших видах насильства по суті зустрічаються типи насильницької поведінки з попередніх груп та додається вербальна агресія як насильство та обговорення сексуальної орієнтації, яке може принижувати жертву і цей показник зустрічається у майже чверті випадків стосунків.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Отже, аб'юз є соціально-психологічним феноменом, сутність якого полягає у насильницьких діях різного характеру, які чинить аб'юзер (кривдник) щодо своєї жертви. Розрізняють декілька видів аб'юзу: психологічний, сексуальний, фінансовий, фізичний, вербальний. Аб'юзери вдаються також до газлайтінгу, вісхолдінгу, неглекту, емоційного шантажу та інших форм насильства. Емпіричне дослідження показало, що найбільш розповсюдженим видом насильства у лесбійських стосунках є психологічне, яке проявляється у ревнощах, звинуваченнях у стосунках з іншими, формуванні почуття провини, вербальному насильстві. Четверть респонденток перебуває у ситуаціях психологічного насильства з боку партнерки. Фінансовий аб'юз в окремих випадках спостерігається (щодо відсутності обговорення, як витратити гроші), але в основному майже відсутній. Сексуальний аб'юз у стосунках також зустрічається у вкрай поодиноких випадках, так само як і фізичний.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у вивченні психологічних чинників та детермінант аб'юзу, особистості жертви та аб'юзера, здійсненні емпіричного дослідження із залученням більшої кількості респондентів та психодіагностичних методів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Джолли Д. В однополых парах домашнее насилие случается чаще [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.bbc.com/russian/society/2014/11/141118_homosexual_domestic_violence
2. Гольцберг Е. В семье: 6 видов психологического насилия и 2 способа преодоления [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://womo.ua/psihologicheskoe-nasilie/>
3. Касьян Т. 7 ответов WoMo на самые болезненные вопросы о насилии в отношении женщин [Електронний ресурс]. Режим доступу:

<http://womo.ua/sprashivayte-otvechaem-7-otvetov-womo-na-samyie-boleznennyye-voprosyi-o-nasilii-v-otnoshenii-zhenshhin/>

4. Клецина И.С. Межличностные отношения и гендерные стереотипы: партнерство или манипуляция / И.С. Клецина, Е.В. Юркова // Гендерные отношения в современном российском обществе: Материалы второй межвузовской конференции / Отв. ред. Т.А. Мелешко, М. В. Рабжаева. – СПб.: Политехника, 2002. – С. 253-258.

5. Кульбаба Т. Аб'юз – насильство фізичне, сексуальне, психологічне, фінансове. Як розпізнати і протидіяти? / Т.Кульбаба [Електронний ресурс]. Режим доступу:

http://dc.lviv.ua/zhuttya_v_podruzzhzi/lubov-v-podruzzhz/4965-abyuz.html

6. Левицкая М. Домашнее насилие в ЛГБТ-семьях / М. Левицька [Електронний ресурс]. Режим доступу:

<https://makeout.by/2014/02/06/domashnee-nasilie-v-lgbt-semyah.html>

7. Савчук Д. Насильство та маскулінізм в одностатевих стосунках / Д. Савчук [Електронний ресурс]. Режим доступу:

<http://commons.com.ua/ru/nasilstvotamaskulinnist-v-odnostatevih-stosunkah>

8. Ткалич М.Г. Гендерна психологія: навч. посіб. / М. Ткалич – К.: Академвидав, 2016. – 256с.

9. Тюнеева Е. Виды эмоционального насилия в деструктивных отношениях / Е. Тюнеева [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://psychostep.ru/emocionalnoe-nasilie/>

10. Хатко У. Абьюз и домашнее насилие среди лесбиянок. / У. Хатко / Отв. ред. Хоренкова. – М, 2017. – 37 с.

11. GayGirls.su Насилие в лесби-семьях : мифы и факты / перевод с англ. BearOlympic [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://gaygirls.su/content.php?773>

REFERENCES

1. Dzholli D. V., 2014. Odnopolykh parakh domashnee nasilie sluchaetsya chashche [Domestic violence occurs more often in same-sex couples.] [Yelettronniy resurs]. Retrieved from http://www.bbc.com/russian/society_homosexual_domestic_violence

2. Goltsberg Ye. V seme: 6 vidov psikhologicheskogo nasiliya i 2 sposoba preodoleniya [In the family: 6 types of psychological violence and 2 ways to overcome] [Yelettronniy resurs]. Retrieved from <http://womo.ua/psihologicheskoe-nasilie/>

3. Kasyan T. 7 otvetov WoMo na samye bolezennyye voprosy o nasilii v otnoshenii zhenshhin [7 WoMo answers to the most painful questions about violence against women] [Yelettronniy resurs]. Retrieved from <http://womo.ua/sprashivayte-otvechaem-7-otvetov-womo-na-samyie-boleznennyye-voprosyi-o-nasilii-v-otnoshenii-zhenshhin/>

4. Kletsina I.S., 2002. Mezhlichnostnye otnosheniya i gendernye stereotipy: partnerstvo ili manipulyatsiya [Interpersonal and gender stereotypes: partnership or manipulation] / I.S. Kletsina,

Ye.V. Yurkova // Gendernye otnosheniya v sovremennom rossiyskom obshchestve: Materialy vtoroy mezhvuzovskoy konferentsii / Otv. red. T.A. Meleshko, M. V. Rabzhaeva. SPb.: Politekhnik, p. 253 - 258.

5. Kulbabka T. Abyuz – nasilstvo fizichne, seksualne, psikhologichne, finansove. Yak rozpiznati i protidiyati? [Abyuz - violence violent, sexually, psychologically, financially. Yak rozpiznati i prodidiyati?] [Yelektronniy resurs]. Retrieved from http://dc.lviv.ua/zhuttya_v_podruzhzhi/lubov-v-podruzhzh/4965-abyuz.html

6. Levitskaya M. Domashnee nasilie v LGBT-semyakh [Domestic Violence in LGBT Families] [Yelektronniy resurs]. Retrieved from <https://makeout.by/2014/02/06/domashnee-nasilie-v-lgbt-semyah.html>

7. Savchuk D. Nasylstvo ta maskulinnist v odnostatevykh stosunkakh [Violence and masculinity in same-sex relationships] / Д. Савчук [Yelektronniy resurs]. Retrieved from <http://commons.com.ua/ru/nasilstvotamaskulinnist-v-odnostatevih-stosunkah>

8. Tkalych M.H. , 2016. Henderna psykholohiia: [Henderna Psykholohia:] navch. posib. K.: Akademvydav, p.256.

9. Tyuneeva Ye. Vidy emotsionalnogo nasiliya v destruktivnykh otnosheniyakh [Types of Emotional Violence in Destructive Relations] [Yelektronniy resurs]. Retrieved from <http://psychostep.ru/emocionalnoe-nasilie/>

10. Khatko U., 2017. Abyuz i domashnee nasilie sredi lesbiyanok. [Abuse and domestic violence among lesbians.], M, p.37.

11. GayGirls.su Nasilie v lesbi-semyakh: mify i fakty [Lesbian Family Violence: Myths and Facts] / perevod s angl. BearOlympic [Yelektronniy resurs]. Retrieved from <http://gaygirls.su/content>.

Аннотация. Статья посвящена абьюзу как социально-психологическому феномену насильственных действий различного характера, которые оказывает абьюзер (обидчик) по своей жертвы. В работе проанализированы сущность феномена, его последствия для жертвы, особенности поведения абьюзера, различные виды абьюзу: психологический, сексуальный, финансовый, физический, вербальный. Выделена специфика абьюзу в лесбийских отношениях. Представлены результаты пилотажного исследования, которое показало, что наиболее распространенным видом насилия в лесбийских отношениях является психологическое, которое проявляется в ревности, обвинениях в отношениях с другими, формировании чувства вины, вербальном насилии.

Ключевые слова: абьюз, лесбийские отношения, психологическое насилие, физическое насилие, финансовое насилие.

Summary. The abuse is a social and psychological phenomenon, the essence of which consists in violent actions of various character, which the abuser (offender) makes to his/her victim. There are several types of abuse: psychological, sexual, financial, physical, verbal. The abusers also use gaslighting, visholding, neglect, emotional blackmail and other forms of violence. An empirical study has shown, that the most common form of violence in lesbian affairs is psychological, which manifests itself in jealousy, allegations of relationships with others, the formation of feelings of guilt, verbal violence. A quarter of respondents are in the situations of psychological violence. The financial abuse has been observed in some cases (in the absence of discussion about how to spend money), but basically almost absent. Sexual abuse in relationships has been also found in very rare cases, as well as physical ones. The prospects for further research are seen in the study of the psychological factors and determinants of the abuse, the personality of the victim and the abuser, and an empirical study, which involving more respondents and psycho-diagnostic methods.

Keywords: abuse, lesbian relations, psychological violence, physical violence, financial violence.